

การส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เชิงพุทธบูรณาการ*
THE PROMOTION OF LEARNING SKILLS IN THE 21ST CENTURY BASED
ON THE BUDDHIST INTEGRATION

พระยุดทพงษ์ อากาศโร

PhraYuttapong Abāgaro

พระราชเชมการ

PhraRajakhemakorn

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

Graduate of Mahachulalongkornrajavidyalaya Phraecampus

E-mail : yutthapongemget@gmail.com

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 2) เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในพุทธศาสนา และ 3) เพื่อศึกษาการส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เชิงพุทธบูรณาการ เป็นวิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) จากคัมภีร์พระไตรปิฎก หนังสือ ตำรา บทความ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาวิจัยผลการวิจัยพบว่า

1) ทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เป็นการเสริมสร้างประสิทธิภาพของการจัดการเรียนรู้โดยเน้นที่องค์ความรู้ ทักษะ ความเชี่ยวชาญและสมรรถนะที่เกิดกับตัวผู้เรียน โดยมีกรอบแนวคิดในการผสมผสานองค์ความรู้ทักษะเฉพาะด้าน ความชำนาญการและความรู้เท่าทันด้านต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อความสำเร็จของผู้เรียนทั้งด้านการทำงานและการดำเนินชีวิตในสังคมแห่งความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ที่ทุกคนจะต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต ด้วยการเรียนรู้แบบ 3R x 7C 3R คือ Reading (อ่านออก), (W) Riting (เขียนได้), และ (A)Rithematics (คิดเลขเป็น) 7Cs

* Received 9 March 2020; Revised 11 May 2020; Accepted 13 May 2020

2) ทักษะการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา ถือเป็นวิธีการเรียนการสอนตามหลักความจริงของชีวิต เพื่อให้รู้จักวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยเริ่มจากทุกข์ สาเหตุให้เกิดทุกข์ วิธีการดับทุกข์ และแนวทางปฏิบัติให้พ้นทุกข์ของตนเอง โดยพระพุทธเจ้าทรงสอนให้ตระหนักถึงคุณค่าของการเรียนรู้โดยผ่านการปฏิบัติ การสนทนา โดยผ่านสื่อธรรมชาติ สอนให้เข้าใจง่าย ชวนให้ผู้เรียนใคร่อยากเรียนรู้และปฏิบัติตามด้วยตนเอง สร้างศรัทธาและพอใจในการเรียนรู้ เกิดการเรียนรู้หรือการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนา 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย ด้านศีล ด้านจิตใจ และด้านสติปัญญา

3) การส่งเสริมการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ต้องเป็นกระบวนการการถ่ายทอดในลักษณะ Active Learning ให้ผู้ได้รับการพัฒนาลงมือทำ และปฏิบัติ ควรเป็นการปลูกฝังทางอ้อม มากกว่าการปลูกฝังโดยตรงมาบูรณาการ คือ อิทธิบาท 4, อริยสัจ 4, ธรรมวิชัยสัมโพชฌงค์, กาลามสูตร, สติ สัมปชัญญะ, พรหมวิหาร 4, สัปปุริสธรรม 7, ปัญญา 3, ปรโตโฆสะ, โยนิโสมนสิการ, อัปมาทะ, หลักไตรสิกขา, วัฒนमुख 6, อธิษฐานธรรม 4, สมณะภาวนาและวิปัสสนาภาวนา เพื่อเป็นเกราะป้องกันทางด้านจิตใจให้เกิดความเข้มแข็งและการมองโลกอย่างเข้าใจ รู้เท่าทัน ประสานสามัคคีในมวลมนุษย์ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

คำสำคัญ : ทักษะการเรียนรู้, ศตวรรษที่ 21 ,พุทธบูรณาการ

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the concepts and theories on the promotion of learning skills in the 21st century; 2) to study the concepts and theories on the promotion of learning skills in Buddhism; 3) to study the promotion of learning skills in the 21st century based on the Buddhist integration. This was a documentary research from the Tipitaka, books, articles, documents and related research works. The studies were found as follows :

1) The learning skills in the 21st century refers to the enhancement of the learning management efficiency by focusing on the knowledge, skills, expertise, and competencies that are created by the learners under the framework for combining knowledge on specific skills, specialization, and knowledge of various fields together, in order for learners to succeed in both work and life in today's changing society that everyone must learn throughout their lives by employing the learning model of 3R X 7C 3R.

2) The learning skills in Buddhism refers to the teaching and learning method according to the reality of life in order to know how to learn by themselves by starting from suffering (*Dukkha*), the cause of the suffering (*Samudaya*), the cessation of the suffering (*Nirodha*), and the path leading to the cessation of suffering (*Magga*). The Buddha's teaching aim to let the learners realize the value of learning through practice, conversation through natural media, understand teaching which the learners want to learn and put on practice by themselves, faith and satisfaction building in the learning that leads to the development on the four aspects based on Buddhism, namely, physical, moral, emotional and intellectual. For this reason, the learning based on "Buddhist methods" is the prototype of 21st century learning.

3) The promotion of learning skills in the 21st century must be the process of passing on the knowledge by an active learning method for the learners to develop by action and practice. Moreover, the teaching method should be indirect socialization rather than direct socialization. Therefore, it is necessary to strengthen skills using the Buddhist doctrines as an important tool to integrate with the promotion of learning skills of humans who will have to

confront the rapidly changing social conditions in the 21st century, under the 7Cs skill framework. The Buddhist doctrines for integration are as follows: the Four Paths of Accomplishment (*Iddhipāda*), the Four Noble Truths (*Ariyasacca*); Truth Investigation (*Dhammavicaya*); *Kālāma Sutta*; Mindfulness and Awareness (*Sati-sampajañña*); the Four Sublime States of Mind (*Brahmavihāra*); the Seven Qualities of a Good Man (*Sappurisa-dhamma*); the Three Kinds of Knowledge (*Paññā*); Inducement by Others (*Paratoghosa*); Analytical Reflection (*Yonisomanasikāra*); Non-Negligence (*Appamāda*); the Threefold Training (*Trisikkhā*); the Six Channels of Growth (*Vaḍḍhana-mukha*); the Four Virtues which should be established in the mind (*Adhiṭṭhāna*); Concentration Development (*Samathabhāvanā*); and Insight Development (*Vipassanā-bhāvanā*). in order to be a protective shield for the mind to become stronger and to see the world with understanding, knowingly and harmoniously with all human beings for living together happily.

Keywords : learning skills, 21st century, Buddhist integration

บทนำ

การส่งเสริมทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ได้กลายเป็นแนวคิดและข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการศึกษา ที่ถูกผลิต พัฒนา สนับสนุน และเผยแพร่ โดยองค์กรต่าง ๆ ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชนหลายแห่งทั่วโลกอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นวาระทางการศึกษาที่สำคัญในปัจจุบัน โดยที่แนวคิดทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ตั้งอยู่บนฐานคิดที่เชื่อว่า รูปแบบการศึกษาแบบดั้งเดิมในช่วงศตวรรษที่ 20 ซึ่งเน้นย้ำแต่การเรียนและท่องจำเนื้อหาในสาระวิชาหลักไม่เพียงพออีกต่อไปแล้ว ในการดำรงชีวิตและการทำงานในโลกศตวรรษใหม่ภายใต้ความท้าทายใหม่สำหรับแนวคิดทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 นั้น ตั้งต้นจากผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ ที่จำเป็นสำหรับศตวรรษที่ 21 โดยให้ความสำคัญกับการปลูกฝัง (ทักษะ Skills) ที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 เช่น ทักษะในการคิดขั้นสูง ทักษะในการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะชีวิตและการทำงาน ทักษะด้านสารสนเทศและการสื่อสาร ควบคู่กับ “เนื้อหา” และความรู้อื่นที่สำคัญในศตวรรษที่ 21 เช่น ความรู้เรื่องโลกความรู้ด้านการเงิน เศรษฐกิจ ธุรกิจและการเป็นผู้ประกอบการ ความรู้ด้านพลเมือง ความรู้ด้านสุขภาพ และความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม ผ่านหลักสูตรที่มีลักษณะกระชับ ช่างคิด และบูรณาการ สร้างนักเรียนที่มี “คุณลักษณะ” อันพึงปรารถนาของโลกศตวรรษที่ 21 ได้นั้นคือ รู้จักคิด รักการเรียนรู้มีสำนึกพลเมือง มีความกล้าหาญทางจริยธรรม มีความสามารถในการแก้ปัญหา ปรับตัว สื่อสารและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพตลอดชีวิต (พัชรศรีสร้อยสกุล, 2559, น. 1-2)

เมื่อศตวรรษที่ 21 และพุทธศาสนาสามารถเชื่อมโยงระหว่างกันและกันได้ จึงนับว่าเป็นเรื่องบวกสำหรับพุทธศาสนาที่จะทำให้คนในยุคนี้ โดยเฉพาะเยาวชนได้หันกลับมาสนใจพุทธศาสนามากขึ้น เพราะคนในยุคนี้ อะไร ๆ ก็ต้องอธิบายเทียบเคียงกับวิทยาศาสตร์หรือศาสตร์สมัยใหม่เป็นหลักเท่านั้นจึงจะยอมรับคือหากศาสตร์อะไรขัดแย้งหรือไปด้วยกันไม่ได้กับหลักวิทยาศาสตร์แล้ว เป็นไปได้ยากที่คนในยุคนี้จะยอมรับนับถือ ดังนั้น เมื่อพุทธศาสนาและศาสตร์สมัยใหม่ไปด้วยกันได้เหมาะสมลงตัวแล้ว จึงทำให้เกิดความน่าสนใจว่าจะนำหลักพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้หรือบูรณาการร่วมกับศาสตร์สมัยใหม่อย่างไรเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับมนุษย์ เพราะการบูรณาการนั้นเป็นเรื่องยากอยู่มีไข่น้อยหากทั้งสองศาสตร์ที่จะมาบูรณาการร่วมกันมีจุดยืนที่แตกต่างกัน แต่ด้วยความที่พุทธศาสนามีหลักคำสอนที่พัฒนามาจากหลักการพื้นฐานเกี่ยวกับกฎธรรมชาติจึงทำให้พุทธศาสนาไปด้วยกันได้กับศาสตร์สมัยใหม่ง่ายขึ้น โดยวิธีการการบูรณาการพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่หรือที่เรียกว่า การบูรณาการเชิงพุทธ (พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโต, 2561, น. 11)

จากคำกล่าวที่ว่าพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาที่เน้นในการพัฒนาจิตใจของบุคคลเป็นหลัก โดยไม่เน้นยึดติดกับวัตถุภายนอก เนื่องจากพุทธศาสนานั้นเองมองว่าวัตถุภายนอกนั้นจะเป็นอย่างไรก็ตามก็หาไม่มีอิทธิพลมากเท่ากับจิตใจอยู่ในสภาพที่ปล่อยวางไม่ กล่าวคือหากจิตใจดีหรือได้รับการพัฒนาอย่างเหมาะสมแล้ว สิ่งอื่น ๆ ย่อมจะได้รับอานิสงส์พร้อมไปด้วย ส่วนศตวรรษที่ 21 หรือศาสตร์สมัยใหม่หรือวิทยาศาสตร์นั้นให้ความสำคัญกับวัตถุสิ่งของ เพราะพื้นฐานของศาสตร์สมัยใหม่เน้นให้ความสำคัญกับการปรับปรุงพัฒนาภายนอกหรือวัตถุที่สัมผัสได้เป็นหลัก ดังนั้น แนวทางของศตวรรษที่ 21 เน้นเพียงการได้มีความสุขกับการมีจำนวนวัตถุสิ่งของมาก ๆ ความทุกข์และความสุขที่แต่ละบุคคลมีนั้นเป็นเพียงการเกิดขึ้นต่อเนื่องจากการที่มีการมีวัตถุน้อยหรือมากเท่านั้น ส่วนในยุคปัจจุบันนั้นศาสตร์สมัยใหม่หรือ พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่ ในยุคของศตวรรษที่ 21 สามารถร่วมกันเพื่อสร้างความรู้ที่การนำสิ่งที่แยกกันมารวมเข้าเป็นอันเดียวกันจนเกิดองค์รวม ในประเด็นนี้คือการทำงานร่วมกันในเชิงบูรณาการที่เชื่อมโยงเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าด้วยกันอันเป็นการทำงานร่วมกันแบบส่วนรวม ในวิทยาการและศาสตร์การเรียนรู้ใหม่ ๆ เช่น พุทธเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์แนวพุทธ สังคมวิทยาเชิงพุทธศาสนา และพุทธสันติวิธี (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2552, น. 16)

ดังนั้น ทักษะในศตวรรษที่ 21 นั้นจึงเป็นกระบวนการการเรียนรู้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับสังคมในปัจจุบันนี้ ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของ การส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เชิงพุทธบูรณาการ เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ให้มีความถูกต้องเหมาะสมทันกับยุคสมัย ด้วยความรู้เท่าทัน และนำไปเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และนำองค์ความรู้ที่ได้รับไปใช้ในการส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งทางด้านนโยบาย และเชิงปฏิบัติการแก่องค์กร ชุมชน สังคม และประเทศชาติต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑
2. เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา
3. เพื่อศึกษาการส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ เชิงพุทธบูรณาการ

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เชิงพุทธบูรณาการ” มีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการวิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นเครื่องมือสำคัญ โดยผู้วิจัยคัดเลือกเอกสารระดับปฐมภูมิ คือ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ประกอบด้วย คัมภีร์พระไตรปิฎก ดุษฎีนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ บทความวิจัยและงานวิชาการต่าง ๆ ที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1) เอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ หนังสือ ตำรา ที่เกี่ยวกับทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 คัมภีร์พระไตรปิฎก พร้อมทั้งคัมภีร์อื่น ๆ ทางพระพุทธศาสนา

2) เอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือ หนังสือ ตำรา งานวิจัย เอกสาร บทความ งานเขียนและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบูรณาการหลักพระพุทธศาสนาในศตวรรษที่ 21

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้ศึกษามาวิเคราะห์ สังเคราะห์สาระสำคัญ เนื่องจากการวิจัยนี้การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร จะวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเอกสารต่าง ๆ โดยวิเคราะห์และตีความ และโยงไปถึงความสอดคล้องกันของข้อมูล แนวคิด ทฤษฎีสาระสำคัญเรื่องแนวคิด ทฤษฎีการส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เชิงพุทธบูรณาการ เพื่อเขียนงานวิจัย พร้อมเสนอแนวคิดของผู้วิจัยโดยให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และตอบปัญหาที่ต้องการทราบ

4. สรุปผลการศึกษาวิจัยและข้อเสนอแนะ

นำผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาในเชิงเอกสาร โดยมีการอธิบายสรุปเป็นหมวดหมู่ แยกตามวัตถุประสงค์ ในลักษณะของการพรรณนาตามเนื้อหาสาระที่สำคัญของการศึกษาค้นคว้า และมีข้อเสนอแนะจากองค์ความรู้เพื่อนำไปพัฒนาในเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติการ ตลอดจนจนถึงข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปที่เกี่ยวกับการศึกษาในศตวรรษที่ 21 เชิงพุทธบูรณาการ

ผลการวิจัย

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

ทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (21st century skills; transversal skills) หมายถึง กลุ่มความรู้ ทักษะ และนิสัยการทำงาน ที่เชื่อว่าจะมีความสำคัญยิ่งต่อความสำเร็จในการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทักษะดังกล่าวนี้เป็นผลจากการพัฒนากรอบความคิดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (21st Century Learning Framework) โดยภาคีเพื่อทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 เป็นสมการ 3Rs

7Cs = ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 (จินดารัตน์ โพธิ์นอก, 2557) โดย 3Rs ประกอบด้วย ทักษะการรู้หนังสือ ได้แก่ Reading (ทักษะการอ่าน), Writing ('Riting-ทักษะการเขียน) และ Arithmetic ('Rithmetic-ทักษะเลขคณิต) ส่วน 7Cs คือ ทักษะที่ผู้วิจัยได้นำมาบูรณาการในครั้งนี้ ประกอบด้วยทักษะ 7 ด้าน คือ

(1) ด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณและการแก้ปัญหา (critical thinking and problem solving) กระบวนการคิดที่ใช้เหตุใช้ผลพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ โดยการศึกษาข้อมูล หลักฐาน แยกแยะข้อมูลว่าข้อมูลใดคือ ข้อเท็จจริง ข้อมูลใดคือความคิดเห็น ตลอดจนพิจารณาความน่าเชื่อถือของข้อมูล แล้วตั้งสมมติฐานเพื่อหาสาเหตุของปัญหา และสามารถหาแนวทางแก้ไขปัญหานั้น ๆ ได้

(2) ด้านการสื่อสารสารสนเทศและการรู้เท่าทันสื่อ (communications, information, and media literacy) หมายถึง การรับรู้ข่าวสารอย่างรู้เท่าทันและรู้จักการใช้เทคโนโลยีอย่างชาญฉลาด

(3) ด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีมและภาวะผู้นำ (collaboration, teamwork and leadership) หมายถึง การมีส่วนร่วมของสมาชิกในองค์กร การแสดงความคิดเห็น รับฟังความคิดเห็น และการร่วมมือกันทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ โดยการรู้จักการมีน้ำใจต่อผู้อื่น ไม่เบียดเบียนผู้อื่น หรือเห็นแก่ตัวจนทำให้องค์กรเสื่อมเสีย

(4) ด้านการสร้างสรรค์และนวัตกรรม (creativity and innovation) หมายถึง การคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการสร้างสิ่งใหม่ ๆ ในการแก้ปัญหาด้วยความร่วมมือกัน

(5) ด้านคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (computing and ICT literacy) หมายถึง ความสมรรถในการแสดงทักษะ ความคิดอย่างมีเหตุมีผลและสามารถปฏิบัติงานได้หลากหลายด้าน

(6) ด้านการทำงาน การเรียนรู้ และการพึ่งตนเอง (career and learning self-reliance) หมายถึง การเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่ต้องรู้ ควรรู้ และที่แต่ละคนอยากรู้ เพื่อจะได้มีชีวิตที่ดีกว่าเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาตนเอง เรียนรู้เรื่องทฤษฎี แนวคิดต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การประยุกต์ใช้ นำไปปฏิบัตินำไปใช้ให้เกิดประโยชน์

(7) ด้านความเข้าใจต่างวัฒนธรรม ต่างกระบวนทัศน์ (cross-cultural understanding) หมายถึง การทำความเข้าใจในวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น รวมไปถึงการนำวัฒนธรรมของตนเองไปเผยแพร่ให้กับบุคคลอื่น และรู้จักการปรับความคิดเห็นของตนเองให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมต่างด้วย

ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 เป็นเป้าประสงค์ของการจัดการศึกษาและการเรียนรู้ที่ช่วย
 ชี้นำวิธีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่พัฒนาชีวิตของผู้เรียนให้มีคุณภาพและประสบความสำเร็จ
 เพื่อการดำรงชีวิตในคริสต์ศตวรรษที่ 21 (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๒)

การศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงมีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิต
 ในศตวรรษใหม่ จะช่วยเตรียมความพร้อมให้คนรู้จักคิด เรียนรู้ ทำงาน แก้ปัญหา สื่อสาร และ
 ร่วมมือทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพไปตลอดชีวิต เนื่องจากเป็นยุคที่เปลี่ยนแปลงไปตามความ
 เจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยการเตรียมคนไปเผชิญการเปลี่ยนแปลง ซึ่ง
 คนยุคใหม่จึงต้องมีการทักษะที่สูงในการเรียนรู้และปรับตัว เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ใน
 ด้านรูปแบบเศรษฐกิจ การพึ่งพาอาศัยที่เพิ่มมากขึ้นและภูมิทัศน์ในการเรียนรู้ที่เปลี่ยนไป การ
 เรียนรู้สมัยใหม่ต้องปรับจากเดิม ฉะนั้นการเรียนสมัยใหม่ต้องไม่ใช่แค่เพื่อให้ได้ความรู้แต่ต้องได้
 ทักษะหรือ Skills (วิจารณ์ พานิช, 2556, น. 12-13)

2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา

การเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา ถือเป็นวิธีการเรียนการสอนแนวใหม่ที่เป็นเลิศของพระ
 พุทธองค์ทรงสอนหลักความจริงของชีวิตเริ่มต้นจากตัวเองก่อน เพื่อให้รู้จักวิธีการเรียนรู้ด้วย
 ตนเอง โดยเริ่มจากทุกข์ สาเหตุให้เกิดทุกข์ วิธีการดับทุกข์ และแนวทางปฏิบัติให้พ้นทุกข์ของ
 ตนเองโดยพระพุทธเจ้าทรงสอนให้ตระหนักถึงคุณค่าของการเรียนรู้โดยผ่านการปฏิบัติ การ
 สนทนา โดยผ่านสื่อธรรมชาติ สอนให้เข้าใจง่าย ชวนให้ผู้เรียนใคร่อยากเรียนรู้และปฏิบัติตาม
 ด้วยตนเอง สร้างศรัทธาและพอใจในการเรียนรู้ นี่คือนวัตกรรมการสอนที่เป็นเลิศของ
 พระพุทธเจ้า ดังนั้น การเรียนรู้ “แบบพุทธวิธี Buddhist practices” จึงเป็นต้นแบบของ การ
 เรียนรู้แห่งศตวรรษที่ 21

การเรียนรู้ของมนุษย์เกิดขึ้น 6 ทาง ซึ่งเรียกว่าอายตนะ 6 คือ 1) ทางตา เมื่อตา
 มองเห็นสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ก็เกิดความรู้สึกนึกคิด (Emotion, Feeling, Sentiment) ทาง “ใจ”
 2) ทางหู เมื่อหูได้ยินเสียงจากที่ใดก็ตาม จะเกิดความรู้สึกนึกคิดทาง “ใจ” 3) ทางจมูก เมื่อจมูก
 ได้กลิ่นจากอะไรก็ตาม จะเกิดความรู้สึกนึกคิดทาง “ใจ” 4) ทางลิ้น เมื่อลิ้นได้ลิ้มรสของอะไรก็
 ตาม จะเกิดความรู้สึกนึกคิดทาง “ใจ” 5) ทางกาย เมื่อร่างกายได้สัมผัสกับสิ่งใดก็ตาม จะเกิด
 ความรู้สึกนึกคิดทาง “ใจ” ซึ่งความรู้สึกนึกคิดเหล่านี้ แบ่งออกได้อย่างกว้างๆ เป็น 3 อย่าง คือ
 ประทับใจ หรือไม่ประทับใจ หรือ รู้สึกเฉยๆ... แล้ว “เก็บไว้ในความทรงจำ” ต่อไป และ 6) ทาง
 ใจ ใจนี้เป็นแหล่งรวมความรู้สึกนึกคิดต่างๆ ที่ได้รับมาจากประสาทสัมผัสทั้งห้า และ “ใจ” ดวงนี้
 ก็สามารถ “นึกคิด” ขึ้นมาเองได้จาก “ความทรงจำ” ต่าง ๆ ที่เก็บไว้ในหน่วยความจำหรือ ซึ่ง
 ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า สัญญา และ “ใจ” นี้แหละเป็นตัว “กำหนดเจตนา” ทำให้

มนุษย์แสดง “พฤติกรรม” ต่าง ๆ ออกมาตามระดับความรุนแรงของอารมณ์ที่ได้จากการสัมผัสกับสิ่งนั้น ๆ

วัตถุประสงค์ของการศึกษาที่สำคัญที่สุดข้อหนึ่งคือ “รู้ และสามารถหาวิธีระงับยับยั้งอารมณ์ของตนเอง” กับ “สิ่งเร้า” ในสภาวะการณ์แวดล้อมต่าง ๆ ได้ และ เมื่อ “รู้” แล้ว ก็นำสิ่งที่ตนรู้นั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น..นี่จึงเรียกว่า “ผู้มีปัญญา” กล่าวว่าการสร้างปัญญานี้ว่า “วิปัสสนา” ซึ่งต้องอาศัย “สมาธิเบื้องต้น” เป็นบาทฐานเพียงเพื่อให้ใจสงบนิ่ง และเกิด “สติสัมปชัญญะแจ่มแจ้ง” ในเรื่องของ “เหตุ ที่นำไปสู่ผล” และ “ผล ที่สามารถสาวไปถึงเหตุ” เอาเพียงแคปัญญา “ทางโลก” เท่านั้นก็พอ

การเรียนรู้หรือการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนานั้น มีอยู่ 4 ด้านคือ ด้านร่างกาย ด้านศีล ด้านจิตใจ และด้านสติปัญญา โดยมีจุดมุ่งหมายให้มนุษย์เป็นทั้งคนดีและคนเก่ง มิใช่เป็นคนดีแต่โง่ หรือเป็นคนเก่งแต่โง่ง ซึ่งการจะสอนให้มนุษย์เป็นคนดีและคนเก่งนั้นจะต้องมีหลักในการศึกษาที่ถูกต้องและเหมาะสม โดยการพัฒนามนุษย์นั้นพระพุทธศาสนามุ่งสร้างมนุษย์ให้เป็นคนดีก่อนแล้วจึงค่อยสร้างความเก่งทีหลัง นั่นคือสอนให้คนเรามีคุณธรรมความดีงามก่อนแล้วจึงให้มีความรู้ความเข้าใจหรือสติปัญญาภายหลัง ดังนั้น หลักการศึกษาของพระพุทธศาสนาจึงมีขั้นตอนการศึกษา (อง.ปญจก. 22/79/121)

- 1) สीलสิกขา การฝึกศึกษาในด้านความประพฤติทางกาย วาจา และอาชีพให้มีชีวิตสุจริตและเกื้อกูล (Training in Higher Morality)
- 2) จิตตสิกขา การฝึกศึกษาด้านสมาธิหรือพัฒนาจิตใจให้เจริญได้ที่ (Training in Higher Mentality หรือ Concentration)
- 3) ปัญญาสิกขา การฝึกศึกษาในปัญญาสูงขึ้นไป ให้รู้คิดเข้าใจมองเห็นตามเป็นจริง (Training in Higher Wisdom)

โดยรวมแล้วในเรื่องนี้ เหมือนว่า ตั้งภาชนะน้ำไว้ด้วยดีเรียบร้อย ไม่ ไปแก้งสั่น หรือเขย่า มั่น (ศีล) เมื่อน้ำไม่ถูกกวน คน พัด หรือเขย่า สงบนิ่ง ผงฝุ่นต่าง ๆ ก็นอนกัน หายขุ่น น้ำก็ใส (สมาธิ) เมื่อน้ำใสก็มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ชัดเจน (ปัญญา) (ที.ปา. 11/228/231)

นอกจากนี้ ยังมีวิธีการเรียนรู้ตามหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ 5 ประการ คือ 1. การฟัง หมายถึงการตั้งใจศึกษาเล่าเรียนในห้องเรียน 2. การจำได้ หมายถึงการใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อให้จำได้ 3. การสาธยาย หมายถึงการท่อง การทบทวนความจำบ่อย ๆ 4. การเพ่งพินิจด้วยใจ หมายถึงการตั้งใจจินตนาการถึงความรู้นั้นไว้เสมอ ๕. การแทงทะลุด้วยความเห็น หมายถึงการเข้าถึงความรู้อย่างถูกต้อง เป็นความรู้อย่างแท้จริง ไม่ใช่ติดอยู่แต่เพียงความจำเท่านั้น แต่เป็นความรู้ความจำที่สามารถนำมาประพฤติปฏิบัติได้ (มนัสวี ศรีนนท์, 2560)

สรุปว่า การที่ประสาทสัมผัสทั้ง 6 ของมนุษย์ ได้ “สัมผัส” กับ “สิ่งเร้า” ต่าง ๆ รอบตัว ทำให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นในตัวมนุษย์ คือสอนให้เกิดความรู้ความสามารถขึ้นในตัวผู้เรียนอย่างแท้จริง

3. การส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เชิงพุทธบูรณาการ

จากการศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 และแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนา พบว่า มีความสอดคล้องกันแต่วิธีการและเป้าหมายทักษะการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาจะสามารถส่งเสริมและพัฒนาทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ได้ในทุกประเด็น และที่สำคัญ เป้าหมายสุดท้ายของการเรียนรู้ในภาพรวมสอดคล้องกัน แต่เป้าหมายในทางพระพุทธศาสนามีความชัดเจน เพราะมุ่งเป้าหมายสูงสุดในระดับโลกุตระ ส่วนทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เป็นการเรียนรู้เพื่อเป้าหมายในระดับโลกียะ หมายความว่า เป็นเป้าหมายการพัฒนาเพื่อมีชีวิตอยู่ในโลกนี้มากกว่าในโลกหน้า และต้องพึ่งพาอาศัยเทคโนโลยีเป็นแกนในการส่งเสริมทักษะควบคู่กันไป

ในศตวรรษที่ 21 เป็นโลกที่เปลี่ยนไปจากเดิมมากส่วนหนึ่งเกิดจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้วิถีชีวิตคนเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มุ่งแต่ความเจริญ ทำให้สังคมละเลยความสำคัญของการพัฒนาด้านจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของจริยธรรมเป็นผลจากการมีคุณธรรม ภายใต้อารมณ์พัฒนาวิสัยทัศน์ และความคิดว่าด้วยทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรมรูปแบบการพัฒนาต้องเป็นกระบวนการการถ่ายทอดในลักษณะ Active Learning ให้ผู้ได้รับการพัฒนาลงมือทำ และปฏิบัติ ควรเป็นการปลูกฝังทางอ้อม มากกว่าการปลูกฝังโดยตรง สอนให้จริยธรรมสอดแทรกในทุกกระบวนการพัฒนา จนถึงผลลัพธ์ขั้นสูงสุด คือ กระบวนการพัฒนาจิตใจหรือ Mind set หรือกระบวนการทัศนคติ ซึ่งเป็นผลลัพธ์ของการเรียนรู้ที่เป็นเครื่องมือของการเข้าสู่คุณธรรม จริยธรรม เพราะคุณธรรมจริยธรรม เป็นเรื่องลึกซึ้ง มีทักษะการควบคุมพัฒนาตน การสื่อสาร การคิดอย่างมีวิจารณญาณ การตัดสินใจ การจัดการความรู้ลึก การปรับตัว และการเห็นอกเห็นใจต่อบุคคลอื่น (พระเทพสิงหราชจารย์ (โสภณโสภโณ/ยอดคำปา), 2561, น. 518)

แนวทางการจัดการศึกษาและการฝึกอบรมในศตวรรษที่ 21 จึงจำเป็นที่จะเน้นหนักในเรื่องของจิตใจ แต่เรื่องของจิตใจเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน เป็นเรื่องที่น่าจะผูกพันกับความเชื่อทางศาสนา แต่ไม่ใช่สิ่งที่จะนำความเชื่อทางศาสนานั้นมามองต่างกัน แต่อยู่ที่การปรับความเชื่อของศาสนาต่าง ๆ ให้เข้ากัน เหมือนที่ทางโลกหรือทางธุรกิจเรียกว่า โลกไร้พรมแดน (Global Network) สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกนี้ ก้าวหน้ามากจนทำให้มนุษย์มองผ่านความต้องการ และลืมความปรารถนาเบื้องต้นของจิตใจ ดังนั้น หากมีการปลูกฝังต่อย้ำเรื่องจิตใจใฝ่จริยธรรมอยู่ตลอดเวลาและต่อเนื่อง ย่อมจะส่งผลให้เกิดการปฏิบัติที่เป็นอัตโนมัติด้วยสำนึกอัตโนมัติมิใช่

การปฏิบัติตามคำสั่งเพียงอย่างเดียว ซึ่งเกิดการพินิจพิจารณาถึงความถูกต้องด้วยตัวเอง และการลงมือทำ สามารถสร้างได้เช่นนี้แล้ว ความก้าวหน้าของโลกก็เติบโตอย่างเข้มแข็งและความสงบสุขที่มนุษย์ต้องการ ในศตวรรษที่ 21 จึงควรมีการเสริมสร้างทักษะแบบพุทธบูรณาการ ใน 7 ด้าน ที่ผู้วิจัยพอสรุปได้ดังนี้ คือ

(1) การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ ด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณและการแก้ปัญหา (critical thinking and problem solving) ใช้หลักอภิปาฐ 4 และหลักอริยสัจ 4 (สาโรช บัวศรี, 2553, น. 24) มีความรู้พื้นฐานที่จำเป็นในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ในด้านต่าง ๆ รู้จักวิธีการเรียนรู้ คิดวิเคราะห์เป็น รู้จักวิธีการค้นคว้าวิจัยอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ ค้นคว้าอยากพิสูจน์ อยากทดลอง และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ด้วยความเป็นระบบระเบียบ และเกิดปัญญา คือความรู้ที่ถูกต้อง

(2) การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ด้านการสื่อสารสารสนเทศและการรู้เท่าทันสื่อ (communications, information, and media literacy) ใช้หลักอัมมวิจยสัมโพชฌงค์ หลักกาลามสูตร และสติ สัมปชัญญะ จะทำให้ผู้เรียนมีทักษะการค้นคว้า การพิจารณา การไตร่ตรองด้วยปัญญา สอนให้เชื่อความจริงที่เกิดขึ้นจาก มีการรับรู้ข่าวสารอย่างรู้เท่าทันและรู้จักการใช้เทคโนโลยีอย่างชาญฉลาด สามารถรู้จักเลือกจับประเด็นตีความข้อมูลความรู้เพื่อเอาไปประยุกต์ใช้งานในโลกจริงได้อย่างเหมาะสม

(3) การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีม และภาวะผู้นำ (collaboration, teamwork and leadership) ใช้หลักพรหมวิหาร 4 และสัปปุริสธรรม 7 จะทำให้ผู้เรียนเกิดศักยภาพที่หนุนเสริมกับทักษะผู้นำ การรู้จักการมีน้ำใจต่อผู้อื่น ไม่เบียดเบียนผู้อื่น การมีส่วนร่วมของสมาชิกในองค์กร การแสดงความคิดเห็น รับฟังความคิดเห็น และการร่วมมือกันทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ ดำรงตนอยู่เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่บุคคลอื่น และสังคมที่แวดล้อม

(4) การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ด้านการสร้างสรรค์และนวัตกรรม (creativity and innovation) ใช้หลักอริยสัจ 4, ปัญญา 3 และปรโตโฆสะ จะทำให้เพิ่มทักษะในด้านของการคิดแบบเป็นระบบ (Systematic Thinking) ซึ่งเป็นการคิดแบบพื้นฐานธรรมชาติทั่วไป การค้นคว้าศึกษาวิจัยใหม่ด้วยกระบวนการ คือ การพบปัญหา การค้นหาสาเหตุ การเปรียบเทียบทางเลือกและการกำหนดผลลัพธ์ และการลงมือแก้ไข เป็นความรู้ที่มาจากกระบวนการที่เป็นหลักแบบคายและมีความเป็นสากล เป็นความรู้ชัดแจ้งที่เกิดจากการไตร่ตรองเหตุผล การฟังมาก เล่าเรียนมามาก และผ่านการอบรมฝึกปฏิบัติมาอย่างดีจนเกิดความชำนาญ ดังนั้นจะสามารถสร้างสรรค์และคิดค้นนวัตกรรมที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนได้

(5) การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ด้านคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (computing and ICT literacy) ใช้หลักโยนิโสมนสิการ และอูปมาหะ ทำให้ผู้เรียนมีความสามารถในการพิจารณาในสิ่งต่าง ๆ จะเป็นส่วนหนึ่งที่จะสามารถกำจัด หรือควบคุมความคิดอย่างมีเหตุมีผล และความไม่ประมาท จะทำให้ผู้เรียนมีสติเกิดปัญญาความสามารถแก้ไขปัญหาอย่างรู้เท่าทัน และเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

(6) การบูรณาการหลักพุทธธรรมและหลักการทางพระพุทธศาสนากับทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ด้านการทำงาน การเรียนรู้ และการพึ่งตนเอง (career and learning self-reliance) ใช้หลักไตรสิกขา และวัฒนธรรม 6 ทำให้เกิดทักษะในการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ รู้จักสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น และสามารถแยกแยะวิเคราะห์สืบหาสาเหตุของสิ่งทั้งหลายได้ชัดเจน มีความรู้ในการดูแลและพัฒนาตนเอง มีวินัยในการดูแลตนเอง เอาใจใส่ในการควบคุมพฤติกรรม และมีความเพียรในการดูแลตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ตนเองมีสุขภาพที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา

(7) การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ด้านความเข้าใจต่างวัฒนธรรม ต่างกระบวนทัศน์ (cross-cultural understanding) ใช้หลักอริยฐานธรรม 4 สมณะภวานาและวิปัสสนาภวานา ทำให้เรารู้จักตนเองมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชีวิต เอาใจใส่ต่อตนเองมากขึ้น เกิดการเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น เข้าใจผู้อื่นเข้าใจธรรมชาติของโลก เพื่อลดอัตตาทิฐิของตนเอง จนถอนความหลงผิด รู้ผิด และยึดติดในสิ่งทั้งหลายได้ ความรู้ความเข้าใจถูกต้องที่เกิดขึ้นเรื่อย ๆ จนนำไปสู่การทำความเข้าใจในวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น การยอมรับและเปิดใจสู่สันติภาพ รวมไปถึงการนำวัฒนธรรมของตนเองไปเผยแผ่ให้กับบุคคลอื่น และรู้จักการปรับความคิดเห็นของตนเองให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมต่าง ด้วยการมีความซื่อตรง เป็นตัวของตัวเอง อย่างเข้าใจโลกที่เป็นจริงว่าเรื่องความเป็นธรรมนำสู่สันติสุข

สรุปว่า ในการบูรณาการหลักพุทธธรรมนี้ ผู้วิจัยมีเป้าหมายเพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาในการที่จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการบูรณาการการส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ของมนุษย์ ที่จะต้องเผชิญกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในศตวรรษที่ 21 โดยยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือที่เรียกว่า “ทางสายกลาง” เพื่อเป็นเกราะป้องกันทางด้านจิตใจให้เกิดความเข้มแข็งและการมองโลกอย่างเข้าใจ รู้เท่าทัน ประสานสามัคคีในมวลมนุษยย์ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เชิงพุทธบูรณาการ” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ประโยชน์ดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การช่วยเหลือด้านความรู้และทักษะในศตวรรษที่ 21 เชิงพุทธบูรณาการและการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อเป็นฐานในการพัฒนาแนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 ให้มีคุณภาพ

2) ควรวางแผนพัฒนาการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในศตวรรษที่ 21 เพื่อบูรณาการกับหลักพุทธธรรมพระพุทธรศาสนาเป็นลำดับขั้นตอน และเป็นแผนระยะยาว เนื่องจากการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน

3) องค์กรคณะสงฆ์ควรมีนโยบายส่งเสริมการพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21 เชิงพุทธบูรณาการอย่างเป็นรูปธรรม รวมไปถึงการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเผยแผ่พระศาสนาของพระสงฆ์ให้ชัดเจนครอบคลุมทั่วทั้งประเทศ

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษารูปแบบการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เชิงพุทธบูรณาการของเยาวชนไทย

2) ควรศึกษาแนวทางการสร้างเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เชิงพุทธบูรณาการของพระสงฆ์ในประเทศไทยเพื่อการเผยแผ่พระพุทธรศาสนา

3) ควรศึกษาการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนในศตวรรษที่ 21 เชิงพุทธบูรณาการของมหาวิทยาลัยในประเทศไทย

4) ควรศึกษาสภาพปัญหาในการพัฒนาศักยภาพทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ของทรัพยากรมนุษย์ในสังคมไทย

5) ควรศึกษาแนวทางการพัฒนาการศึกษาเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เชิงพุทธบูรณาการของเด็กและเยาวชนในโรงเรียนเขตชนบทของประเทศไทย

6) ควรศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เชิงพุทธบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมกับชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- จินดารัตน์ โพธิ์นอก. (2557). “ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21”. สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. เรียกใช้เมื่อ 20 กรกฎาคม 2562 จาก <http://www.royin.go.th/?knowledges>.
- พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2552. (2552). “ความหมายของทักษะ”. เรียกใช้เมื่อ 22 ตุลาคม 2562 จาก [www.royin.go.th > knowledges](http://www.royin.go.th/knowledges).
- พระเทพสิงหราชจารย์ (โสภณ โสภโณ/ยอดคำปา). (2561). “การบูรณาการพระพุทธศาสนา เพื่อสร้าง ทรัพยากรมนุษย์ในศตวรรษที่ 21”. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์. ปีที่ ๖ ฉบับพิเศษ.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2552). วิธีบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์ สมัยใหม่. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตโตโม. (2561). “พุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่”. วารสารปัญญา. ปีที่ 25 ฉบับที่ 1.
- พัชรี สร้อยสกุล. (2559). “การพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 สำหรับนักศึกษาอาชีวศึกษา เอกชนในเขตพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออก” (ดุชนิพนธ์ดุชนิพนธ์บัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา). บัณฑิตศึกษา : มหาวิทยาลัยบูรพา.
- มนัสวี ศรีนนท์. (2560). “วิเคราะห์หลักการเรียนการสอนตามนัยพระพุทธสาสนามสถาบัน นวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล”. วารสารศึกษาศาสตร์ มมร. ปีที่ 5 ฉบับที่ 1.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาเตปิฎก 2500. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิจารณ์ พานิช. (2558). “วิธีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ ในศตวรรษที่ 21”. วารสารนวัตกรรม การเรียนรู้. ปีที่ 1 ฉบับที่ 2.
- สาโรช บัวศรี. (2553). “รำลึกคุณูปการ”. สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. กรุงเทพมหานคร: สันติศิริการพิมพ์.

